

УДК. 159.9

Вікторія Ігнатенко

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Валерій Буланов**

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

КРИЗОВІ СТАНИ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Актуальність. В умовах сучасного розвитку суспільства збільшується кількість негативних впливів на людину, які вона не завжди спроможна опанувати, конструктивно на них відреагувати або адаптуватися до них [2]. Такий вплив безпосередньо позначається на психічному стані особистості. У процесі життєдіяльності фактично кожна людина періодично опиняється у ситуації стресу, спровокованої певними фактами і обставинами. Як мінімум, це вікові кризи, сімейні суперечки, конфлікти у колективі або втрата близької людини, зміна соціального статусу, віддаленість в силу обставин від рідних і звичного способу життя. Саме тому проблема класифікації кризових і стресових ситуацій, особливо у підлітковому віці, пошук шляхів виходу із таких ситуацій і психологічних станів, ними спровокованих, залишається у центрі уваги науковців, незважаючи на достатню розробленість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми класифікації кризових станів особистості розглядалися науковцями різноаспектно, а саме: визначення поняття «криза» та методологічні підходи до аналізу даного феномену, у тому числі у підлітковому віці (Л. Анциферова, І. Бекетова, І. Бринза, Ш. Бюллер, А. Волкова, Т. Титаренко, О. Туманова, Л. Федкуліна, З. Фройд, С. Холл, Р. Чиркіна та ін.); особливості подолання життєвих криз та важких життєвих ситуацій (Р. Ахмеров, Ф. Василюк, Н. Волянюк, О. Зайва, Т. Крюкова та ін.); особливості надання психологічної допомоги особистості, що знаходиться в критичній життєвій ситуації (О. Бондаренко, П. Лушин, В. Ромек, Т. Титаренко та ін.). Зацікавленість названою проблематикою, на думку самих дослідників (В. Балакирева, С. Лукомської, М. Марценюк та інш.) викликана 20рацівник20a20ьні20 теми «криз» та кризових станів особистості у психолого-педагогічній літературі.

Метою є теоретичний аналіз сучасного стану проблеми кризових станів особистості та особливостей їх прояву у підлітковому віці.

Результат дослідження. Розробка у сучасній психології проблеми переживання особистістю кризових станів характеризується неоднозначністю визначення і трактування даного феномену. Поняття «критичні періоди», «поворотний етап життєвого шляху» (С. Рубінштейн), «кризи психічного розвитку» (Є. Сапогова, В. Слободчиков), «вікові кризи» (Л.Виготський), «критичний період» (Т. Шибутані), «критичні ситуації» (Ф. Василюк), «кризові стани особистості» не мають загального положення, визначення і тлумачення, що ускладнює їх класифікацію, обмежує розуміння суті, унеможлиблює узагальнюючий аналіз [3].

Термін «криза» походить від грецького слова *krisis*, що означає «переломний момент». Криза — це результат зовнішніх і внутрішніх чинників, які можуть набувати різного значення залежно від ситуації. Суб'єктивна реакція на подію має визначальне значення для перебігу кризи (Л.Гримак).

Криза, як нормативне явище психічного життя людини – це перехід від одного вікового етапу до іншого, від однієї соціальної ситуації розвитку до наступної. Такі кризи мають короткочасний, найчастіше непатологічний характер і можуть супроводжуватися станом напруженості, тривоги або депресивними симптомами [6].

Кризу як нормативне явище, що виникає на кожному психосоціальному етапі життєвого шляху при переході від однієї вікової стадії до іншої, 21раці-вндає Е. Еріксон, вважаючи, що кризи – це моменти вибору між прогресом і регресом, інтеграцією і відставанням, що саме у процесі подолання криз відбувається розвиток особистості [8]. Як нормативне явище онтогенезу та основний механізм розвитку особистості кризу розглянуто у працях Л. Виготського. Дослідник утверджує думку про психічний розвиток особистості як ламану лінію, що складається із періодів злетів і падінь, стабільності і критичних періодів [2].

Протилежне бачення поняття висловлює О. Леонт'єв «...кризи у жодному разі не є неминучим супутником психічного розвитку. Неминучі не кризи, а переломи, якісні зрушення у розвитку. Навпаки, криза – це свідоцтво того, що перелом не відбувся своєчасно» [5].

«Кризовою» Т. Титаренко називає ситуацію, коли людина має перепону в реалізації важливих життєвих цілей і не може впоратися з цією ситуацією за допомогою звичних засобів [6].

В одному дослідники психологічної проблеми криз і кризових ситуацій сходяться майже одноставно: в ситуації кризи при спробі оволодіння стресовим станом людина переживає певний вид фізичного та психологічного перевантаження, які можуть призводити або до опанування новою ситуацією, або до зриву і погіршення виконання життєвих функцій.

Підлітковий вік (11-15 років) пов'язаний з перебудовою організму дитини – статевим дозріванням і якісно новим етапом особистісного розвитку.

Починається він із кризи, і, як правило, протікає складно. На особливість кризи підліткового віку вказувала Л. Божович, підкреслюючи, що криза підліткового є найбільш гострою і тривалою [1].

Більшість зарубіжних психологів, а саме С. Холл, Ш. Бюллер, З. Фрейд та інші, пов'язують кризу підліткового віку з біологічним фактором [3]. Не заперечуючи ролі цього фактора, ми вважаємо, що не слід перебільшувати його значення.

Багаточисельні дослідження показують, що фізіологічні процеси, які відбуваються у даний період, підвищують емоційну збудливість підлітка, його імпульсивність, неврівноваженість, іноді провокують агресивність, різкість, а швидке змушнення підсилює відчуття своєї «дорослості» з усіма її наслідками. Крім того, у цей період вперше виникає і стає предметом свідомості і переживання підліткова і дуже могутня біологічна потреба – статевий потяг. Звичайно, депривація цього потягу може призвести до фрустрації і, відповідно, 22рацівни можна пояснити деякі особливості його самопочуття і поведінки.

У психологічній літературі підлітковий вік розглядається як критичний кризовий період у процесі соціалізації особистості, період конфліктів (Л. Божович, І. Кон, Л. Орбан та інш.). Виділяють два основних напрямки, що визначають причини виникнення конфліктів у підлітковому віці: психоаналітичний (Ст. Холл, З. Фрейд, А. Фрейд) та соціально-психологічний (Ф. Бородкін, Р. Дарендорф, Н. Коряк, К. Левін, К. Томас, А. Раппорт, та ін.), для якого головними поняттями є соціалізація і роль, що провокує ситуацію рольових конфліктів: у підлітка з'являються нові і більш складні ролі, для реалізації яких він мобілізує ресурси свого організму і психіки. Іноді підліток змушений виконувати роль, уявлення про яку не відповідає його індивідуальному «Я», що породжує внутрішньособистісний конфлікт.

Нам імпонує думка Д. Ельконіна, який стверджує, що внутрішні 22рацівни підліткового віку пояснюються не тільки залежністю від статевого дозрівання, а ще і індивідуальними особливостями особистості, що склались до початку підліткового періоду та конкретною ситуацією розвитку кожної дитини [7]. На його думку, весь підлітковий період характеризується налагодженням взаємостосунків з однолітками та дорослими. Від успішності рішення цієї задачі значною мірою залежать емоційні прояви підлітків у цей період.

Однією з причин виникнення 22рацівни22а22ьні22стісних22 конфлікту у підлітків виступає неадекватна самооцінка [1]. Як джерело конфліктів і труднощів у стосунках дорослого і підлітка є протиріччя між уявленнями підлітка про ступінь власної зрілості та відношенням до нього як до дитини (Т. Драгунова). Також можна виокремити прагнення підлітків до власного вибору та своєї незалежності, але, поряд з цим, невміння відповідати за свій вибір. Така позиція потенційно конфліктна і не може не знайти свого відображення в особливостях поведінки підлітка.

Таким чином, гармонійний і безконфліктний розвиток особистості підлі-

тка знаходиться у прямій залежності від його уміння адаптуватися серед однокласників та ефективності формування стосунків у соціумі.

Висновок. У результаті аналізу теоретичних напрацювань сучасної психологічної науки щодо вікових меж та розуміння змісту і характеру протікання підліткової кризи ми розглядаємо переживання вікової кризи підлітком як закономірний процес його індивідуального розвитку.

Більшість конфліктів підліткового віку спровокована проблемами спілкування, невмінням налагоджувати контакти, вирішувати конфліктні ситуації, що, у свою чергу, свідчить про низький рівень сформованості навичок конструктивної, фасилітативної взаємодії. Саме ці фактори диктують необхідність формування у підлітків комунікативних компетентностей, уміння проявити власну творчу індивідуальність.

---

1. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1978. № 4. С.15– 18.

2. Выготский Л. С. Психология. М.: Изд-во ЭКСМОПресс, 2000. 1008 с.

3. Вінс В.А. Психологічні особливості переживання вікової кризи підлітками школи інтернату для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: 23рац...23раці. психол. Наук: спец. 19.00.07. Переяслав Хмельницький, 2003. 206 с.

4. Доценко В.В. Теоретичні підходи щодо вивчення кризових станів особистості. *Вісник Харківського національного університету: Серія «Психологія»*. Харків, 2011. № 937. С. 73-76.

5. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. М. : НПО «МОДЭК». 1981. 410 с.

6. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.

7. Эльконин Д.Б. Детская психология. М.: Академия, 2007. 384 с.

8. Эриксон Э. Детство и общество. СПб., 1996. 592 с.